

“LA LLISTA DE GIRONA: EL PAS CLANDESTÍ DE LA FRONTERA A LES COMARQUES DE Cerdanya, Ripollès, Garrotxa i Alt Empordà, els anys 1940-1944”

CARLES GAY I PUIGBERT

Periodista

INTRODUCCIÓ

Bona tarda a tothom.

En primer lloc, i abans d'iniciar l'exposició, voldria agrair a l'organització la confiança que fa en la meua persona en donar-me l'oportunitat de fer aquesta breu comunicació. També voldria agrair als assistents la seva presència, i felicitar-los per la seva participació al congrés.

Participar-hi com a ponent, per a mi, és un honor, i possiblement una gosadia. Primer de tot per la meua formació i professió, que és periodística i no històrica –així doncs, els presento un treball de periodisme d'investigació–. I en segon lloc, perquè la comunicació que desenvoluparé es basa en un estudi previ que fou elaborat per a la convocatòria de beques del Patronat Francesc Eiximenis per l'any 2000 en el seu apartat de Ciències Socials, titulat “La Llista de Girona: El pas clandestí de la frontera a les comarques de Cerdanya, Ripollès, Garrotxa i Alt Empordà, els anys 1940-1944”. Aquest era un dels molts projectes que el tribunal va rebre, i nou fou l'escollit. Així doncs, ara mateix no m'ha estat possible exercir un estudi més a fons del tema. Els prego que disculpin d'antuvi que només els pugui oferir una versió embrionària d'un estudi que confio que pugui arribar a veure la llum en algun moment.

Aquest s'hauria d'alimentar de moltes fonts, però especialment de la documentació generada aquells anys dels del Govern Civil de Girona, dipositada ara a l'Arxiu General de Girona, i que inclou els expedients de fronteres corresponents a aquells anys. Un estudi acurat d'aquests possiblement permetria establir, per primera vegada, una "Llista de Girona" que ajudaria a saber, per mitjà d'una relació acurada, el detall de les persones que, d'arreu d'Europa i de més enllà, van fer cap a casa nostra tot fent camí vers la llibertat. Les comarques de la Cerdanya, el Ripollès, la Garrotxa i l'Alt Empordà en primer lloc i el Gironès, com a seu de les administracions, després, van ser els escenaris d'un capítol important de la Segona Guerra Mundial, tant en la seva vessant més humana i vital, com per les seves referències polítiques i militars, que es va escriure des de les terres gironines.

Dividirem l'exposició en sis grans blocs:

1a ETAPA: De la fi de la Guerra Civil espanyola a l'esclat de la Segona Guerra Mundial.

2a ETAPA: De l'esclat de la Segona Guerra Mundial a la divisió de França.

3a ETAPA: Els alemanys a les fronteres de Girona (novembre de 1942 -agost de 1944).

4a ETAPA: El principi de la fi de la Segona Guerra Mundial.

5a ETAPA: Del desembarcament aliat a la fi de la Segona Guerra Mundial.

BALANÇ

1a ETAPA: DE LA FI DE LA GUERRA CIVIL ESPANYOLA A L'ESCLAT DE LA SEGONA GUERRA MUNDIAL

El primer de setembre de 1939 les tropes alemanyes van envair Polònia. Fidels al seu compromís amb aquest país, els governs de França i el Regne Unit van declarar la guerra al Tercer Reich. S'encetava el conflicte més sagnant i de més abast del segle i de la història de la humanitat.

A l'Estat espanyol només feia quatre mesos que, formalment, havia finalitzat la Guerra Civil que deixava al seu darrere un rastre de destrucció i de mort. S'ha acceptat la xifra referent d'un milió de morts en aquell conflicte.

La situació a les comarques de Girona i de la seva capital, era la que pertocava a una ciutat i a un territori que calia controlar especialment. En pri-

mer lloc per haver-se mantingut fidel a la República fins a les acaballes de la guerra. I en segon lloc per la seva situació fronterera i, naturalment, pel fet de formar part de Catalunya. La necessitat de controlar la frontera, avui en diríem "impermeabilitzar-la", va ser evident des del primer dia. Calia impedir, d'una banda, que els "emboscados" republicans que haguessin quedat atrapats poguessin exiliar-se i també filtrar el retorn dels que havien marxat amb la retirada massiva de gener i febrer. Cal dir que les autoritats franceses van fer quelcom de semblant. Les tropes de Franco van ser acollides cordialment a la ratlla de la frontera per part dels militars francesos, que hi veien un "col·legues" enquadrats en un exèrcit disciplinat i eficaç.

A pocs quilòmetres d'aquella frontera, milers d'homes, dones, vells i criatures, restaven darrere els filats de camps de concentració improvisats a les platges de l'avui turística Costa Vermella. Indrets com Argelers, Sant Cebrià, Agde... esdevindrien espais d'horror i misèria. "Els camps del menyspreu", com els qualificaran, anys a venir, els historiadors.

La guerra finalitza a Catalunya el 13 de febrer amb la retirada per Coll d'Ares de les darreres forces republicanes. El control de la frontera està ja a mans de l'exèrcit de Franco. Aquest espai serà severament controlat, com dèiem, per evitar infiltracions. En un i altre sentit, l'objectiu no serà mai assolit del tot. Els Pirineus són molt llargs, de petja difícil, i esdevenen permeables per a qui els coneix. Valls, corriols, senders, camins i ports de muntanya, eren practicats per pastors i contrabandistes i també per part dels resident a banda i banda d'aquella ratlla imposada pels polítics que signaren el Tractat dels Pirineus que, malgrat els segles de vigència, no ha esborrat identitats comunes que no creuen en fronteres. Aquella identitat serà clau en els anys a venir en aquest indret de l'Europa en guerra.

El govern de París, després de la caiguda de Catalunya es va afanyar (juntament amb el britànic) a reconèixer el règim de Burgos com a l'únic legítim d'Espanya, fet que suposava l'abandó legal d'aquells "refugiats", que perdien tota protecció formal per part del govern de la República, que ja no tenia el reconeixement i la legitimitat internacionals.

2a ETAPA: DE L'ESCLAT DE LA SEGONA GUERRA MUNDIAL A LA DIVISIÓ DE FRANÇA

L'esclat de la Segona Guerra Mundial provoca, d'entrada, una sorprenent i solemne declaració d'estricta neutralitat per part del govern de Madrid,

que recorda als ciutadans espanyols que s'abstinguin de qualsevol col·laboració amb els països en conflicte.

La nova situació d'aquella Europa en guerra (el conflicte és, de moment, limitat a estats dels vell continent) repercuteix a les fronteres de Girona amb un nou reforç de controls a banda i banda i el progressiu retorn a territori espanyol de refugiats des dels camps de concentració francesos (especialment no combatents), mentre que s'accentua el nombre d'incorporacions a l'exèrcit francès (la Legió) i a les companyies de treballadors, per part dels que no volen tornar a l'Estat espanyol.

El pas de la frontera no era fàcil per a ningú. Però encara no és cap necessitat fer-se escàpol dels alemanys i no cal arriscar-se per arribar a l'Estat espanyol. Tothom confia encara que les coses es poden resoldre, que, en tot cas, l'exèrcit francès derrotarà l'alemany.

La relativa calma de l'hivern de 1940 es trenca sobtadament en ençar-se la primavera. L'exèrcit alemany es posa en moviment arreu. Primer accions als països escandinaus: ocupació de Dinamarca i Noruega.

Però la gran ofensiva alemanya comença el 10 de maig al front de l'oest. En pocs dies el totpoderós exèrcit francès, juntament amb el cos expedicionari britànic, van ser escombrats. Els alemanys no respecten les neutralitats de Bèlgica, Holanda i Luxemburg, travessen aquests països amb una facilitat escandalosa. En pocs dies un aire de derrota aclaparadora domina França. En menys de dos mesos la derrota ha estat total. Milions de soldats francesos són presoners de guerra. París ha caigut sense oferir cap resistència.

Les condicions imposades pels alemanys són dures. La Wehrmacht ocuparà més de la meitat del territori. Una veritable frontera s'estén des d'Irun a Suïssa. Els italians ocuparan la Costa Blava, Còrsega i la Savoia. És a dir, tota la façana atlàntica estarà sota control alemany. París també. Per tant, restarà una anomenada Zona Lliure que correspon a la vessant mediterrània i als Pirineus. També es manté íntegrament sota control francès l'imperi colonial, mentre la flota francesa (segona d'Europa) quedarà amarrada a port, i en cap cas serà posada a disposició dels britànics.

Des d'aquella nova realitat, gairebé la totalitat de la frontera dels Pirineus serà una gran porta per assolir el bàndol aliat. Pocs dies després de la signatura de l'Armistici ja s'enregistren els primers fugitius. Uns són militars que han escoltat la crida del general de Gaulle des de Londres, altres són jueus que temen per la seva vida. Per a molts l'objectiu de creuar els Pirineus suposa, primer, el pas de la zona ocupada a la dita Zona Lliure. I, com dèiem, calen

“LA LLISTA DE GIRONA: EL PAS CLANDESTÍ DE LA FRONTERA A LES COMARQUES DE Cerdanya,... els “papers”, quelcom que sempre ha estat una obligació per a tot emigrant. Alguns d’aquests clandestins de primera hora esdevindran clau en el moviment gaullista.

Les autoritats franceses i alemanyes s’encarreguen del control interzonal i bàsicament les franceses del pas de la frontera sud, encara que també hi ha “observadors” alemanys. Amb la serietat amb què l’administració francesa presumeix sempre de la seva eficàcia, s’apliquen a fer complir les noves reglamentacions. Molts dels fugitius francesos no podran comptar amb la col·laboració de duaners i policies, especialment en aquests primers temps de la guerra.

La capital de l’Empordà, Figueres, esdevingué un punt clau en la xarxa d’evasió, i primer belgues, després els britànics, polonesos, holandesos i, definitivament els francesos, establiren els filtres que permetrien la recuperació dels clandestins.

3a ETAPA: ELS ALEMANYS A LES FRONTERES DE GIRONA (NOVEMBRE DE 1942-AGOST DE 1944)

La divisió de França es mantindrà fins al mes de novembre de 1942. El dia 8 els aliats desembarquen al Marroc i Algèria. Els Estats Units feia quasi un any que participaven en el conflicte després de l’atac japonès a Pearl Harbour. L’enorme potencial militar, econòmic i industrial americà serà, com l’any 1917, decisiu a afavorir el tombar de la guerra pel bàndol aliat, sense oblidar el paper de la Unió Soviètica, també en guerra, en ser atacada pels alemanys el 21 de juny de 1941.

La resposta alemanya a aquesta nova situació és fulgurant: les seves forces a França creuen el límit entre les zones i ocuparan tot l’hexàgon. En pocs dies són a la frontera de Girona, mentre les tropes de les guarnicions franceses, inclòs el regiment senegalès acantonat a Perpinyà (Regiment d’Infanteria Colonial), de trista memòria per als refugiats republicans als camps de la costa del Rosselló, són desarmats i retirats. Des d’aquell moment l’administració militar alemanya es farà càrrec del control fronterer, encara que per agilitar les seves accions mantindran la presència d’una part dels funcionaris francesos. Els alemanys saben, perfectament, del pas de clandestins per aquella llarga frontera, situació que, en bona part, es deu a la passivitat de la policia i duaners francesos, i estan disposats a controlar aquella situació.

Mentrestant, l’exèrcit alemany s’encarregarà estrictament de la defensa dels nous territoris; especialment es desplegaran a la costa. El risc d’accions

navals i fins i tot de desembarcaments és evident (no s'ha d'oblidar, per exemple, que el port francès més proper a Algèria és, precisament, el de Port Vendres), però, en canvi, les fronteres estaran sota gestió del cos de duaners alemanys, amb l'ajut de la policia.

Es tracta del Grenzschutz, coneguts planerament com a “verds”, pel color del seu uniforme. És el mateix cos que té les responsabilitats de controlar totes les fronteres del Reich. És evident, però, que en aquells moments la frontera alemanya s'havia estès per gairebé tot Europa. A la Jonquera, Portbou i Puigcerdà hi fan cap aquests nous duaners.

Altres cossos militars i policíacs alemanys també hi seran presents a la zona immediata: policia militar, de seguretat (Gestapo) i, a mesura que les accions de les resistències es faran més fortes, caldrà desplegar tropes.

Tampoc no es poden oblidar les forces franceses que col·laboren amb els alemanys, especialment les temudes milícies, de clara inspiració feixista, que, en moltes situacions, actuaran de forma molt més violenta que els mateixos alemanys. El seu coneixement del territori, idioma i societat els facilitaran aquest tipus d'actuacions i generaran odis i violències en els dos anys que mantindrà aquesta situació, i també en els anys de postguerra provocaran sagnants represàlies amb milers de morts entre els col·laboracionistes. Aquest serà un dels períodes més foscos del segle XX a França.

Mentrestant, les autoritats espanyoles han destinat el tenebrós camp de Miranda d'Ebre a acollir els clandestins detinguts a la frontera. Aquest esdevindrà un negatiu referent, que encara avui és recordat per part dels supervivents d'aquella aventura. Malgrat l'esforç diplomàtic de les delegacions aliades a l'Estat espanyol, alguns països havien quedat privats d'aquestes estructures, com seria el cas de la desapareguda Txecoslovàquia, l'ocupada Polònia i els països bàltics. Els que només podien acreditar aquests orígens, feien cap a Miranda, d'on no era gens fàcil sortir. Les condicions d'aquell camp recordaven, tristament, les que patien els republicans espanyols a la Costa Vermella. Una altre camp per a la vergonya col·lectiva.

Com es preveia, els nous responsables del control fronterer actuaran de forma totalment diferent respecte de l'evident “màniga ampla” dels francesos. Els alemanys es dediquen a controlar i a “caçar” aquells clandestins que pretenen creuar a l'Estat espanyol.

Els punts de control habituals són refermats físicament i amb gran presència policial. Les unitats especialitzades se situen als Pirineus, que també s'han convertit en refugi natural dels “maquis”, cada dia més agressius.

Camins, corriols i senders estaran sota control alemany. La cridòria dels seus gossos ensinistrats serà habitual. Unitats de muntanya (les Jägerberge) seran desplegades al tram fronterer de Cerdanya. Es demanaran responsabilitats als batlles i, si cal, hi haurà detencions arbitràries. La frontera, en resum, s'ha gairebé impermeabilitzat.

Però tot i això, es creen noves xarxes d'evasió, dites també "fileres". És a dir, veritables organitzacions que s'encarreguen, a banda i banda de la frontera, de fer-la creuar i garantir que aquelles persones seran degudament acollides.

La frontera corresponent a les comarques de Girona segueix com a portal principal d'aquelles evasions. Però cal tenir les xarxes perfectament organitzades. Punts d'acollida en poblacions properes, contactes per conèixer els moviments dels alemanys, enllaços amb els membres de la xarxa a l'altra banda, contactes amb els consolats aliats a Barcelona, etc. I tota la infraestructura amb capacitat d'aquesta acollida i refugi dels evadits: subministrament de queviures, capacitat d'obtenció de documents d'identitat, comunicacions, especialistes que coneguessin els passos de muntanya, mitjans de transport segurs, etc.

Un conjunt de gironins, la majoria d'ells de forma totalment altruista, van participar en aquelles accions. No sempre la seva feina ha estat reconeguda per uns i altres. Però és evident que l'acció de les cartes d'evasió a França, havien de tenir enllaç aquí; d'altra manera, de ben poc o de res hauria servit la seva feina.

Però qui eren les persones que creuaven clandestinament la frontera i qui els va acollir a Girona? La documentació recollida a l'Arxiu General de Girona, permet verificar com en el període 1942-1944, els clandestins corresponen a tres grans grups:

A.- Tripulacions d'avions aliats abatuts en el decurs de missions sobre territori enemic. Aquestes disposen de recursos, mitjans i contactes que faciliten el seu pas per la frontera.

B.- Joves francesos que volen fugir del Servei de Treball Obligatori (STO) decretat per Pétain, per enviar mà d'obra a Alemanya. Es tracta de nois en edat militar. Un acord amb els alemanys permetrà establir unes proporcions que suposen el retorn de presoners de guerra francesos.

C.- Refugiats polítics, generalment jueus o ciutadans dels països ocupats pels alemanys, que volen fer-se escàpols de les lleves o de ser enviats a treballar a Alemanya o, el que era pitjor, a caps d'extermini. En aquest apartat, origen i nacionalitat són diverses.

Algunes personalitats que han reconegut haver creuat clandestinament la frontera de Girona en aquells anys són: el fill i la nora de Sigmund Freud (de nacionalitat austríaca); el príncep Philippe de Poniatowski, membre d'una de les famílies més ennoblides de França (el seu germà esdevindria ministre de l'Interior); Monique Giraud, filla del general francès del mateix nom; l'esposa del mariscal de Lattre i el seu fill Bernad, membres de la família de Gaulle, que haurien esdevingut hostatges valuosos per als alemanys.

Molts dels fugitius francesos, en ser detectats a territori espanyol es declaren canadencs, per evitar ser retornats a França com establia l'acord entre ambdós països. De sobte, tenim una gran presència de "ciutadans del Quebec", que certament seran acollits pels representants diplomàtics canadencs. Tot assenyala que les autoritats espanyoles eren conscients d'aquella realitat, però el fet que la majoria de "canadencs" eren detinguts sense papers identificatius, no els obligava a "saber" que eren francesos.

A Girona, certes persones feien el seguiment dels detinguts i ho feien saber als representants diplomàtics aliats i de la Creu Roja (especialment la francesa, organitzada amb base a Figueres) que atenien els evadits. Cal dir que la majoria d'aquells gironins van treballar amb eficàcia, discreció i posteriorment van seguir amb les seves activitats professionals sense cap tipus de reconeixement oficial. És una part de la nostra història recent envoltada per la boira.

4a ETAPA: EL PRINCIPI DE LA FI DE LA SEGONA GUERRA MUNDIAL.

L'any 1943 evidencia que els alemanys no guanyaran la guerra. El desastre de Stalingrad, la derrota de l'Àfrica de Korps, el desembarcament aliat a Sicília, la caiguda de Mussolini... Al mateix temps, la guerra del Pacífic també comença a decantar-se a favor dels aliats, malgrat l'oposició aferrissada dels japonesos.

La resistència dels francesos a l'ocupació alemanya i als col·laboracionistes que, amb el pas dels anys, ha estat mitificada i multiplicat el nombre dels seus membres i de les seves accions, adquireix, certament, una progressiva importància. Els cops de mà, els atacs a les xarxes de comunicació, els sabotatges, els atemptats, augmenten en nombre i eficàcia. També ho fan les respostes militars i policials dels alemanys, que mantenen una poderosa estructura arreu i especialment en territori dels Pirineus.

Al nord de la frontera de Girona la llista d'accions d'aquest tipus creixerà notablement i la seva violència també. Igualment succeirà en els primers mesos de 1944, amb fites de crueltat com l'assalt a la petita localitat fronterera de Balmanya, a l'ombra del Canigó, on malgrat que la major part del seu centenar d'habitants han fugit, cinc persones són mortes a mans dels alemanys i de la milícia de Vichy. Darrerament, les cases són arrasades i el bestiar sacrificat. Cal dir que aquests fets tenen lloc els primers dies d'agost de 1944, ja amb els aliats desembarcats a França.

Tot plegat suposa que la frontera esdevindrà una qüestió clau per a les autoritats alemanyes. El seu objectiu prioritari serà desmantellar les xarxes d'evasió de la banda sud. Per aconseguir-ho cerquen, si poden, el suport de les autoritats espanyoles, cosa que no sempre és possible, tot s'ha de dir. Alguns oficials de la Guàrdia Civil, per exemple, no accepten cap tipus d'ingerència alemanya. Ells fan la seva feina, detenen els clandestins i els lliuren a les autoritats judicials i penitenciàries espanyoles, i fins i tot amenacen els alemanys si tracten d'intervenir a aquesta banda de la frontera.

Una estimació inicial assenyala que entre els mesos de novembre de 1942 i juny de 1944, més de 7.000 francesos pertanyents a totes les classes socials creuaren els Pirineus per la frontera gironina.

5A ETAPA: DEL DESEMBARCAMENT ALIAT A LA FI DE LA SEGONA GUERRA MUNDIAL

El 6 de juny de 1944 comença l'alliberament definitiu d'Europa. Les forces aliades desembarquen a les platges de Normandia. Malgrat que la resistència alemanya serà aferrissada, el domini total dels aliats per aire i mar, imposarà el progrés, primer lent i sagnant, dels seus exèrcits, i a mesura que el front normand s'esfondra, aquest avanç serà més ràpid.

Per facilitar l'acció, els aliats realitzen un segon desembarcament el 15 d'agost, aquesta vegada al Mediterrani, per unir-se amb les tropes desembarcades a l'Atlàntic. Els esdeveniments es precipiten: París és alliberat el 20 d'agost i successivament cauran les grans ciutats del centre i sud de França.

Aquesta nova realitat militar suposa que les forces alemanyes situades al sud de Normandia, poden quedar bloquejades en una gran bossa, que es tancarà ràpidament després del desembarcament de Provença. Les unitats de guarnició a la frontera amb Girona, començaran la seva retirada a primers d'agost d'aquell 1944. Els alemanys intenten assolir un acord amb els respon-

sables dels “maquis” per sortir dels Pirineus amb el mínim de pèrdues, un acord que no serà possible, i s’enregistraran combats molt durs. Aquesta retirada alemanya del conjunt del sud de França, efectivament, va ser origen d’alguns dels episodis més cruels de l’ocupació, com la destrucció i assassinat dels habitants de la població d’Oradour –sur– Glane, a la regió del Llemosí, per part de les unitats de la Divisió SS “Das Reich”, el 10 de juny de 1944.

Com que els esdeveniments s’acceleren, algunes unitats i serveis alemanys no tenen altre remei que creuar la frontera. És una situació singular i nova. Els duaners i carrabiners espanyols, habituats a localitzar clandestins que fugien dels alemanys, veuen, amb la natural sorpresa, com ara són els antics perseguïdors els que cerquen refugi al sud dels Pirineus. Cal dir que la majoria d’aquests alemanys no van ser internats per les autoritats espanyoles i els que ho van demanar serien repatriats sense problemes.

I encara restarà un darrer grup humà que creua la frontera en aquell final del conflicte a Europa: es tracta dels col·laboracionistes. És a dir, els homes i dones que havien participat en l’acció de govern del mariscal Pétain i que saben que ha arribat l’hora de “passar comptes” i que la “factura” a pagar pot ser la vida. De tota manera, la majoria d’aquests refugiats francesos, alguns dels quals romandran per sempre entre nosaltres, no es poden qualificar exactament com a “clandestins”. Generalment disposen de documents suficients per entrar a territori espanyol, i fins i tot demanar asil polític, que els serà concedit, tret d’algunes excepcions notables, com la del mateix antic ministre del mariscal, Pierre Laval, que, refugiat a Catalunya, serà immediatament lliurat a les autoritats aliades. Després d’un breu judici, és condemnat a mort.

BALANÇ

En cinc anys a la frontera de Girona amb França s’han viscut tota mena de canvis de “personal”. Hi ha primer la “retirada” republicana, l’hivern de 1938-1939. Tot seguit l’arribada dels “nacionals”, el febrer de 1939. La situació provocada per l’esclat del conflicte mundial el setembre de 1939. L’armistici de juny de 1940, amb el pas creixent en nombre dels clandestins. La presència i control fronterer per part dels alemanys a les acaballes de 1942. La fugida puntual de forces alemanyes l’estiu de 1944. I, finalment, la presència a la frontera de les noves autoritats franceses.

En cada una d’aquestes situacions els funcionaris espanyols han fet allò que en diríem planerament “tots els papers de l’auca”. Des de no amagar la

seva satisfacció davant la derrota francesa, a fer els ulls grossos respecte de segons quins clandestins, a l'acollida cordial dels funcionaris alemanys i, finalment, tractar amb els francesos "alliberadors", que no tenen especials simpaties respecte d'aquells funcionaris espanyols que identifiquen amb un règim feixista.

Una altra cosa serà l'actitud dels ciutadans a banda i banda de la frontera. Molts d'ells han participat en les xarxes d'evasió, sigui per convicció, per diners o per "fer mèrits". Les relacions de la "gent de frontera" sempre són especials. En aquesta nova situació es tornarà a evidenciar, com en els durs anys a venir. Alguns noms han quedat en la memòria col·lectiva, com els germans Ramonatxo, vinculats a Llívia; els Cullell i Planella de Camprodon; la família Soler i Pineda del Mas Arnau de Cistella; en Jaume Darné de Lledó, etc.

Sobre quin va ser el paper exacte dels gironins en el decurs d'aquests anys s'ha trigat, entre nosaltres, a saber-ho amb una certa precisió. Una vegada finalitzat el conflicte mundial, els problemes que es van presentar al govern espanyol van ser els relacionats, precisament, amb el seu paper en aquells anys.

Els aliats van aïllar el règim de Madrid i la frontera va romandre tancada. Les infiltracions dels "maquis" van obligar a un desplegament important de forces militars i policials a l'espai fronterer. Per tot plegat no va ser fàcil saber el que havia succeït en el període bèl·lic. La successió d'esdeveniments posteriors i altres realitats socials i la desaparició de molts dels seus protagonistes també ho van dificultar.

Confiem que en base a les dades que es puguin tenir des d'aquesta projectada "Llista de Girona", i un cop sigui finalitzat l'estudi, ens podrem aproximar també al paper dels gironins en aquelles xarxes d'evasió, més o menys ben organitzades, que van funcionar els anys 1940 a 1944. El testimoni dels supervivents, especialment dels que físicament van creuar frontera que, malgrat la realitat interna espanyola, per a ells suposava el camí vers la llibertat, també podrà completar aquest capítol històric d'Europa en les seves hores més fosques, escrit des de Girona.

CLOENDA

Tant de bo que, d'aquí a un temps, l'estudi de les situacions de frontera en estat de guerra o conflicte restin senzillament en això, en una qüestió d'estudi d'un passat llunyà. Perquè, malauradament, d'ençà d'aquells anys de

la Segona Guerra Mundial hi ha moltes altres fronteres conflictives per estudiar. Les situacions al Kurdistan, Bòsnia, Txetxènia o Kosova són només les més recents.

Enmig de l'Any Internacional de la Cultura de la Pau fa mal haver de repassar una situació de conflicte que es va viure aquí, a les nostres terres, i que ens recorda la misèria, la mort i la desolació que el gènere humà ha organitzat col·lectivament.

Avui, la frontera que volen imposar alguns ja no és de totxanes i filats, sinó d'idees. Un pensament únic, clos, tancat i sense sortida, on no caben les idees de pau, concòrdia, mestissatge i humanitat. Potser d'aquí a ben poc ens caldrà també ser clandestins per voler pensar i viure pluralment, i per reclamar allò que correspon a l'ésser humà no per llei, sinó per justícia en majúscules.

Gràcies.